

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

İNGİLİS DİLİNDƏ SLƏNQLƏRİN SOSİOLİŖQVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

İxtisas: 5708.01 – German dilləri

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Gülnarə Qorxmaz qızı Qurbanova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2024

Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin
Linqvokulturologiya kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Çingiz Məmməd oğlu Qaraşarlı

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Fərman Hüsən oğlu Zeynalov

filologiya elmləri doktoru, dosent
Lalə Qədir qızı Qurbanova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Çinarə Zahid qızı Şahbazlı

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya
Komissiyasının Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət
göstərən ED 2.12 Dissertasiya şurası.

Dissertasiya şurasının
sədri: filologiya elmləri doktoru,
professor
Azad Yəhya oğlu Məmmədov

Dissertasiya şurasının
elmi katibi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent
İradə Nadir qızı Sərdarova

Elmi seminarın
sədri: filologiya elmləri doktoru,
professor
Fəxrəddin Yadigar oğlu Veysəlli

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Məlum olduğu kimi, cəmiyyətin fərqli təbəqələrinin nitq normaları dilin leksikasının bu və ya digər laylarının inkişafını şərtləndirir və nəticə etibarilə dilin zənginləşməsinə yol açır. Bu prosesdə ədəbi dilə aid olmayan, üslubi məqsədlə-nitqdə yeni bir effekt yaratmaq, dilə ifadəlilik, canlılıq, yüksək obrazlılıq, lakoniklik gətirmək məqsədilə istifadə olunan slenqlərin ünsiyyətdə rolu daima genişlənərək, ingilis dilinin üslubi leksikasında önəmli yer tutur.

XX əsrin sonları və XXI əsrin əvvəllərində sosial amillərin təsiri altında ingilis dilində meydana çıxan slenq ilk zamanlar ünsiyyət üçün normal olmayan vulqar danışq dili elementləri kimi qiymətləndirilmişdi. Slenqin linqvistik mahiyyətini bu və ya digər baxımdan əks etdirən bu tərifləri birləşdirməklə, həmin dil vahidinin aşağıdakı dəqiq və yığcam tərifini müəyyən etmək məqsəduyğundur: Slenq ədəbi dil xaricində mövcud olan, müəyyən sosial mühiti əks etdirən, emosional və qismən kobud çalarlığa malik olan söz və yaxud söz birləşməsidir; Slenq ədəbi dil xaricində mövcud olan, müəyyən sosial mühiti əks etdirən, emosional və qismən kobud çalarlığa malik olan söz və yaxud söz birləşməsidir.

Slenqin qeyd olunan linqvistik mahiyyətinin bu dil vahidinin funksiyası ilə qarşılıqlı şəkildə bağlılığı S.D.Sizovun tədqiqatında aşağıdakı şəkildə müəyyən olunur: 1. Kommunikativ funksiya; 2. Koqnitiv funksiya; 3. Nominativ funksiya; 4. İfadəli funksiya; 5. Dünyagörüşü funksiyası; 6. Dil qənaəti funksiyası; 7. Yaradıcı funksiya.¹

Bu funksiyaların hər biri slenqin mahiyyətindən doğan ayrı-ayrı linqvistik, ekstralingvistik amilləri əhatə edir: Kommunikativ funksiya danışan şəxsin slenq vasitəsilə öz fikir və nöqteyi-nəzərini sosial mühitə uyğun şəkildə ötürməsinə və ötürülən məlumatın eyni sosial mühitə məxsus həmsöhbət tərəfindən uyğun şəkildə qavranılmasını, koqnitiv funksiyanın slenqin ətraf aləm haqqında

¹ Сизов, С.Д. Понятие и функции сленга // Юный ученый, – 2016. № 5 (8), – с. 32-34

əlavə məlumat daşdığını, nominativ funksiyanın yeni nominasiya (adlandırma) konseptini, ifadəlilik funksiyasının obrazlılıq, hazırcavablıq, gözlənilməzlik, əyləndirmə məqsədi güdən ifadə xüsusiyyətini bildirir.

Dünyagörüşü funksiyası danışan şəxslərin yaş və professionalıq xüsusiyyətləri, mədəni və təhsil səviyyəsi ilə bağlı olaraq meydana çıxır.

Dil qənaəti funksiyası danışan şəxsin vaxta və məkana qənaət etməsinə, fikrini sürətlə, dəqiq və anlaşıqlı şəkildə ifadəsinə imkan verir.

Slənqin yaradıcı funksiyası yüksək emosiya və ifadəlilik əmələ gətirməklə yeni, gözlənilməz söz formalarının, söz birləşmələrinin və mənaların meydana çıxmasını şərtləndirir.

Slənqin bu funksiyalarına Q.R.İvanova², A.F.Artyomova³, Q.V.Antruşina⁴, T.E.Zaxarçenkonun⁵ araşdırmalarında ətraflı şəkildə toxunulmuşdur.

İngilis danışığ dilinə aid olub, ünsiyyət prosesində xüsusi effekt yaratması, fikri ifadəli, canlı, obrazlı şəkildə ifadə etməsi xüsusiyyətlərinə görə, sosial qrupların nitqindən ümumxalq danışığ dilinə geniş nüfuz etməsi slənqin **aktuallığını** təşkil etməklə bir çox görkəmli dilçilərin araşdırma obyektı olmuşdur. M.Adams, J.C.Hotten, A.Mattiello, V.G.Vilyuman, M.A.Krotovskaya və başqa dilçilər bu dil probleminə müraciət etmiş və slənqin müxtəlif

² Иванова, Г.Р. Функции сленга в речевой деятельности американских студентов // – Москва: МГЛУ, Когнитивные и коммуникативные аспекты английской лексики: Сб. науч. тр., – 1990. – с. 127-134

³ Артемова, А.Ф. К вопросу об эмоциональности сленга / Проблемы синхронного и диахронного описания германских языков./ А.Ф.Артемова. – Пятигорск, – 1979. – с. 10-18.

⁴ Антрушина, Г.В. Лексикология английского языка: учеб. пособие для студентов / Г.В.Антрушина, О.В.Афанасьева, Н.Н.Морозова – Москва: Дрофа, – 2001. – 288 с.

⁵ Захарченко, Т.Е. Английский и американский сленг: учеб. пособие для студентов. / Т.Е.Захарченко. – М.: Изд-во АСТ, – 2009. – 133 с.

aspektlərini tədqiq etmişlər⁶.

Sləng hər bir sahədə geniş istifadə olunan leksik vahid olduğundan onun ünsiyyətdə olan rolu daima genişlənir, bir dildən başqa dilə keçir, danışq dilinin hüdudlarını aşaraq bədii dilə, qəzet və jurnalların, bütün kütləvi informasiya vasitələrinin dilində özünə yer edir. Müasir ingilis filmləri, ingilis musiqisi və ədəbiyyatı yalnız ingilis dilinin ümumi leksikasının deyil, o cümlədən də sləng leksikasının inkişafında mənbə rolunu oynayır.

Sləngin hazırda yalnız gündəlik ünsiyyəti deyil, mədəniyyətin bütün sahələrini əhatə etməsi, müxtəlif situasiyalarda və beynəlmiləl əlaqələrdə dildən lakonik və ifadəli şəkildə istifadə etmək, bədii, publisistik, siyasi mətnlərin məqsəduyğun şəkildə tərcüməsi imkanlarını genişləndirməsi, eyni zamanda cəmiyyətin sosial-mədəni meyarlarını, mental və mədəni aləmini əks etdirən ekstralingvistik aspektlərə malik olması və b. amillər sləngin tədqiqinin aktuallığını artırır.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. Tədqiqatın obyekti ingilis dilində slənglər və onların sosiolingvistik xüsusiyyətləri, predmeti isə bu xüsusiyyətlərin təhlilindən irəli gələn nəticələrin ümumiləşdirilərək sistemləşdirilməsidir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi sləng leksikasının yaranma mənbələrinin, konnotativ, üslubi-emosional xüsusiyyətlərinin, onun semantik transformasiyası mexanizminin müəyyənəşdirilməsidir. Bu məqsədə çatmaq üçün dissertasiyada aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

⁶ Adams, M. Slang: The People's Poetry. / M.Adams. – Oxford: Oxford University Press, – 2009. – 256 p.; Hotten, J.C. A Dictionary of Modern Slang, Cant and Vulgar Words, Used at the Present Day in the Streets of London / J.C.Hotten. – Whitefish, Montana: Kessinger Publishing, LLC, – 2008. – 300 p.; Mattiello, A. An Introduction to English Slang. / A.Mattiello. – Milano: Polimetrica, International Scientific Publisher, – 2008. – 324 p.; Вилюман, В.Г. О способах образования слов сленга в современном английском языке // – Москва: Вопросы языкознания, – 1960. №6, – с.137-140; Кротовская, М.А. Сленг как часть разговорного английского // Материалы межвузовской научно-практической конференции Факультета иностранных языков Академии ФСБ "Современные теории и методы обучения иностранным языкам в ВУЗе. – М., – 2013, – с.58-67.

– ingilissünaslıqda slənq anlayışının, slənqin yaranmasını şərtləndirən sosial-mədəni amillərin roluna dair nəzəri baxışları işıqlandırmaq;

– ingilis slənqinin danışiq dili leksikasında yerini müəyyən etmək və semantik baxımdan təsnif etmək;

– ingilis slənqi ilə başqa obrazlı ifadələr arasında ümumi və fərqli cəhətləri müəyyənləşdirmək;

– slənqin sosiolinqvistik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək;

– slənqin linqvokulturoloji xüsusiyyətini aydınlaşdırmaq;

– slənqin variativliyi məsələsini işıqlandırmaq;

– slənqin dildə ekvivalentliyi və semantik transformasiyası məsələsini aydınlaşdırmaq.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat işində nəzəri təhlil, müqayisəli təhlil, təsvir metodlarından istifadə edilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

– Slənq dildə yüksək emosionallığı, canlılığı, lakonikliyi və müəyyən məqamlarda fikrin gizli qalmasını təmin edir;

– Slənq ayrı-ayrı sosial qruplar tərəfindən istifadə olunduğundan hamı tərəfindən anlaşılmaya bilər;

– Slənq müəyyən ekspressivlik və emosiya dərəcəsinə görə variantlara bölünə bilər;

– Slənq ümumi və ya spesifik anlayışlarla bağlılığı əlamətinə görə, başqa dillərdə konnotativ, üslubi ekvivalentlərə malik ola bilər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi müasir ingilis dilində slənqin öyrənilməsi sahəsində müəyyən boşluğun doldurulması ilə xarakterizə olunur. Dissertasiya işində ingilis slənqinin sosiolinqvistik və linqvokulturoloji kökləri, semantik variativliyi, semantik transformasiyası ilə bağlı irəli sürülən fikirlər tədqiqatın əsas elmi yenilikləridir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. İşin nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat və onun nəticələri müasir ingilis dilində slənqin mahiyyətinin və onun fəaliyyətinin daha dərinlən öyrənilməsinə və təsvirinə töhfə verə bilər. Tədqiqatın nəzəri müddəaları slənqin ümumi nəzəri məsələlərinin, sosiolinqvistik aspektinin araşdırılması üçün mənbə rolunu oynaya bilər.

Slənqin olduqca ifadəli, canlı, yığcam ifadə vasitəsi olması ingilis dilinin leksikasının tədrisində motivasiya yaradan bir amil

kimi qiymətləndirilə bilər. Bu motivasiyaya əsas verən həm də odur ki, slənq leksikası hazırda yalnız gündəlik ünsiyyətdə deyil, mədəniyyətin bütün sahələrində bədii, publisistik və siyasi mətnlərin məqsədəuyğun şəkildə tərcüməsi imkanlarını genişləndirir. İşin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onun nəticələrindən leksikologiya üzrə nəzəri və praktiki məşğələlərdə, eləcə də təhlil və danışq praktikasında (ilk növbədə sosial mövzularda) praktiki dərslərdə istifadə oluna bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Linqvokulturologiya kafedrasının elmi seminarlarında, Azərbaycanda keçirilmiş yerli və beynəlxalq elmi konfranslarda məruzə edilmişdir. Dissertasiyanın əsas məzmunu və nəticələri müəllifin Azərbaycanda və xarici ölkələrin müxtəlif nəşrlərində dərc edilmiş məqalələrində öz əksini tapmış və konfranslara təqdim olunmuş tezislər çap olunmuşdur.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Tədqiqat işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Linqvokulturologiya kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın Giriş hissəsi 4 səhifə, 7142 işarə, I fəsil 33 səhifə, 58 548 işarə, II fəsil 51 səhifə, 77 589 işarə, III fəsil 37 səhifə, 64 252 işarə, Nəticə hissəsi 2 səhifə, 2 309 işarədir. Dissertasiyanın ümumi həcmi istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla, 209 840 işarədir.

TƏDQIQAT İŞİNİN MƏZMUNU

Dissertasiyanın **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, onun işlənmə dərəcəsi, tədqiqatın obyektı və predmeti, məqsəd və vəzifələri, metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəaları, elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti müəyyən edilir, aprobasiyası və tətbiqi, yerinə yetirildiyi müəssisə və strukturu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın “**Slənq anlayışı və onun ifadə üsulları**” adlanan I fəslə üç paragrafdan ibarətdir. Birinci paragraf “**Slənq anlayışı**” adlanır. Qərb dilçiliyində qeyri-adi bir dil hadisəsi kimi tanınan slənq ingilis danışığı dilinə aid olan, nitqdə müəyyən emosiya və ifadəliliyə malik olması, danışanın öz fikrini sosial mühitə uyğun şəkildə ifadə etməsilə xarakterizə olunan dil hadisəsidir. Slənqin tədqiqatçıları bu dil vahidinin ətraf aləm haqqında əlavə və koqnitiv səciyyəli bir məlumat daşdığını⁷, onun ifadə etdiyi ifadəliliyin obrazlılığa, hazırcaıavablığa, gözlənilməzliyə və əyləndirmə məqsədi güdən təhrifə əsaslandığını⁸, vaxta və məkana qənaət etmək məqsədini güddüyünü və gözlənilməz söz forması olduğunu⁹, sosial qrupları xarakterizə edən rəngarəng sözlə ifadə olduğunu¹⁰ müəyyən edirlər.

Sosial və linqvistik baxımdan geniş məlumata malik olmadan slənqin fərqli kontekstlərdəki mənasını anlamaq olmur, çünki slənq güclü bir yenilik duyğusuna malik olan sosial qrup daxilində yaranır.

Gündəlik həyatda bir qrup şəxsin öz aralarında istifadə etdiyi slənq sırf o qrupa aid olduğundan onun mənası başqa bir qrupun nümayəndələri üçün anlaşılmaz olur. Slənq ədəbi dildə mövcud olan sözlərin müxtəlif amillərlə assosiasiyada işlədilən qeyri-rəsmi alternativ variantlarıdır. Bu amillər arasında slənqin ifadə etdiyi obyektin forması, funksiyası, çıxardığı səs və s. vardır. Məsələn, *televizor* əvəzinə *tube*, *gogglebox*, *magic box* (“konteyner”, “sehirli qutu”) *telefon* əvəzinə *buzz* (“vızıltı”), *horn* (“şeypur”, “buynuz”) sözlərinin istifadəsi qeyd olunan prinsiplərə əsaslanır.

⁷ Иванова, Г.Р. Функции сленга в речевой деятельности американских студентов // – Москва: МГЛУ, Когнитивные и коммуникативные аспекты английской лексики: Сб. науч. тр., – 1990. – с. 133

⁸ Артемова, А.Ф. К вопросу об эмоциональности сленга / Проблемы синхронного и диахронного описания германских языков./ А.Ф.Артемова. – Пятигорск, – 1979. – с. 10-18.

⁹ Захарченко, Т.Е. Английский и американский сленг: учеб. пособие для студентов. / Т.Е.Захарченко. – М.: Изд-во АСТ, – 2009. – с. 98-99

¹⁰ Антрушина, Г.В. Лексикология английского языка: учеб. пособие для студентов / Г.В.Антрушина, О.В.Афанасьева, Н.Н.Морозова – Москва: Дрофа, – 2001. – с. 201

Slənqin görkəmli tədqiqatçılarından olan E.Partric slənqi müəyyən sosial və ya peşə qruplarına aid olan insanların düşüncə tərzini əks etdirən, tezdəyişən, sistemə salınmamış, qarışıq və təsadüfi leksemlər hesab edir¹¹.

Slənqlər aşağıdakı üslubi məqsədlər üçün istifadə olunan sözlərdir:

- yenilik, qeyri-adilik effekti yaratmaq üçün;
- qəbul olunmuş ədəbi dil nümunələrindən fərqlənmək üçün;
- danışanın əhval-ruhiyyəsini göstərmək üçün;
- fikrə konkretlik, canlılıq, ifadəlilik, yığcamlıq, gözəllik əlavə etmək üçün;
- klişedən uzaq olmaq üçün.

Bu üslubi məqsədlərə çatmaq üçün metafor, metonimiya, sinekdoxa, evfemizm kimi üslubi vasitələrdən istifadə olunur: *bean* – “baş”, *choppers* – “dişlər”, *hams* – “ayaqlar”, *kisser* – “üz”, *horn* – “burun”, *dog* – “qızla baş tutmayan görüş”, “çətin imtahan” və s.

E.L.Ginzburg slənqi rəngarəng məna qruplarına bölərək, bu dil vahidinin semantik xüsusiyyətləri haqqında geniş fikir formalaşdırır: oğruların jarqonuna aid: *cheese* – “yaxşı əşya”, *to fig* – “cəld zərbələr endirmək”, *to hog* – “acgözlüklə kiminsə əşyasını mənimsəmək”, peşə-sənət sözlərinə aid: *dead hopper* – “pis rəqqas”, *sleeper* – “mühazirə”, qeyri-rəsmi ünsiyyətə aid: *chink* – “nağd pul”, *a jolly* – “xoş məşğuliyyət”, bədii ədəbiyyatda yaranmış: *cyrano* – “uzun burun”, *scrooge* – “əsəbi”, “xəsis”, *gospel-grinder* – “protestant keşişi”, konversiya üsulu ilə yaranmış: *to jolly* – “şənləndirmək”, abreviatura yolu ilə meydana çıxmış: *pro* – “professional”, *biz* – “biznes” və s.

Slənqin semantik mahiyyətinə və onun tərkibinə fərqli obrazlı ifadələrin aid edilməsində ayrı-ayrı yanaşmalara malik olan tədqiqatçıların gəldikləri ümumi nəticə ondan ibarətdir ki, slənq ədəbi dil normalarından uzaq olub, ingilis danışiq dilinə məxsus olan obrazlı, emosional ifadələrdir.

Birinci fəslin **“Slənqin digər obrazlı ifadələr arasında yeri”** adlanan ikinci paragrafında ümumi və xüsusi slənqlər, dilçilikdə

¹¹ Partridge, E. Slang to-Day and yesterday / E.Partridge. – London: Routledge, 1950. – 476 p.

bəzən slənq ilə qarışdırılan, lakin fərqli semantik, üslubi əlamətlərə malik olan metaforlar, dialektizmlər, jarqonlar, vulqarizmlər, arqo və idiomların slənqlə fərqli cəhətlərinə aydınlıq gətirilir.

Dilçilərin bir qrupu slənqi ümumi və xüsusi olmaqla iki qrupa bölür. Xüsusi slənqlər hər hansı bir sosial qrupa aid olan, yalnız həmin qrupun üzvlərinin nitqində istifadə olunan, ümumi slənqlər isə sosial qrupa aid olmayan, ümumişlək səciyyəli dil vahidləri kimi müəyyənləşdirilir¹².

Misal üçün, *bootlegger* ticarətlə bağlı olub, qadağan olunmuş əşya və likör satışı aparan dəllal mənasında, *dump* dustaqların nitqində “həbsxana” mənasında, *bump off* cinayət dünyasında “öldürmək” mənasında işlənməklə, xüsusi sosial qruplara aid slənqlərdir.

Ümumi slənq ingilis ədəbi dili çərçivəsindən kənarda mövcud olan leksik təbəqə olub, hamı tərəfindən anlaşılması, danışq dilində geniş işlənməsi, obrazlılığı, emosional çalarlığa malik olması, ədəbi dilə aid söz və söz birləşmələrinə sinonim münasibətdə olması ilə xarakterizə olunur: *nut* “baş”, hərfən “findıq”, *bean* “baş”, hərfən “paxla”.

Dilçilikdə slənq ilə digər obrazlı ifadələr arasında aşağıdakı sərhəd qoyulur:

Slənqin metafordan fərqli cəhəti odur ki, slənq ayrı-ayrı sosial qruplar tərəfindən istifadə olunub, daha əyləncəli, canlı, kənar şəxslər üçün anlaşılmaz xarakter daşıyır¹³, metafor isə hər hansı sosial qrupun leksikonundan kənarda olub, daha ümumişlək səciyyə daşıyır və daha çox şəxslər tərəfindən anlaşılır. Misal üçün, *hit the nail on the head* (hərfən “mıxı başına vurmaq”) metaforik ifadə kimi “sözü yerində demək” anlamındadır¹⁴.

¹² Арнольд, И.В. Лексикология современного английского языка: учеб. пособие / И.В.Арнольд. – Москва: ФЛИНТА-Наука, – 2012. – с. 153-156; Хомяков, В.А. Три лекции о сленге: учебное пособие / В.А.Хомяков. – Вологда: Вологодского педагогического института, – 1970. – с. 48

¹³ Partridge, E. *Slang: Today and Yesterday* / E.Partridge. – New York: Routledge (Taylor and Francis group) – 2015. – p. 6-7

¹⁴ Viney, B. *The History of the English Language* / B.Viney. Oxford: Oxford University Press, – 2008. – p.15

Slənqi dialektizmdən fərqləndirən odur ki, birincilərin işlənmə dairəsi coğrafi baxımdan məhdud deyildir və sosial xarakter daşıyır, ikincilər isə bu və ya digər regionun həyat tərz, məişəti ilə bağlıdır.

Misal üçün, *homey*, *homie* (“öz evi kimi rahat”) dialektizm kimi Yeni Zelandiyada yeni məskunlaşmış miqrantları, *bog-trotter* İrlandiya ingiliscəsində bataqlıq ərazidə yaşayan insanları bildirən dialektizmlərdir¹⁵.

Slənqləri vulqarizmlərdən fərqləndirən əlamət odur ki, birincilərin istifadəsi müəyyən əhval-ruhiyyə ilə, danışanın təbii və normal nitqdən şüurlu şəkildə fərqli tərzdə deyilən, daha maraqlı və gülüş doğuran nitq vahidləri, vulqarizm isə aşağı təhsilli insanların müəyyən bölgələrdə yaşayan sadə əhalinin normal danışq tərz, təbii nitq elementləri kimi qəbul edilir¹⁶. Vulqarizm danışq əsnasında birdən-birə ağızdan çıxan, slənqlər isə bilərəkdən mövzuya uyğun seçilərək işlədilən ifadələrdir.

Slənqlər kimi, arqonizmlərin də istifadə dairəsi qrup daxilində müşahidə olunsada, slənqlərlə müqayisədə ikincilər cəmiyyətin daha məhdud, bir qədər gizli sosial qrupları tərəfindən istifadə edilir. Slənqlər cəmiyyətin bütün təbəqələrinin ayrı-ayrı sosial qrupları tərəfindən, arqonizmlər isə “yeraltı” dünyanın insanları tərəfindən istifadə edilir. Arqo zülmə məruz qalan, həbsdə olan və ya ümumiyyətlə cəmiyyətdən təcrid olunan və fəaliyyəti nəzarət altında olan qrupların üzvləri tərəfindən işlədilir¹⁷. “Arqo” ifadəsi oğrular, fırıldaqçılar, cibgirlər, qanqsterlər ilə əlaqədar olduğundan bəzən “oğru slənqləri” (thieves slang) adlandırılır. Bu qrupa aid şəxslər səlahiyyətli şəxsləri, polisləri bildirmək üçün *the old bill*, *copper*, qanundan yayınmaq, aradan çıxmaq mənasında *scarper*, *to do a runner*, *to be on the lam* arqolarını işlədirlər¹⁸.

¹⁵ Ayto, J. The Oxford Dictionary of Slang / J.Ayto. – New York: Oxford University Press, – 1998. – p. 4

¹⁶ Jespersen, O. Language: Its nature, development and origin / O.Jespersen. – New York: Ghose Press, – 2015. – p. 298

¹⁷ Partridge, E. A Dictionary of Slang and Unconventional English / E.Partridge, P.Beale. – New York: Routledge, – 1984. – p. 196

¹⁸ Partridge, E. A Dictionary of Slang and Unconventional English / E.Partridge, P.Beale. – New York: Routledge, – 1984. –1400 p.

Slənqləri idiomlardan fərqləndirən əlamət odur ki, birincilər idiomlardan fərqli olaraq, müəyyən bir qrup daxilində istifadə edildiyi üçün qrup xaricində çoxluq tərəfindən anlaşılmır. İdiomlar isə geniş miqyasda işlənir və ilk baxışdan iki mənaya malik olur: leksik mənə və məcazi mənə. İdiomlar öz leksik mənasını itirərək, metaforik mənə əldə edir. Məsələn, *tie the knot* ifadəsi adi bir fraza kimi “düynü bağlamaq”, idiom kimi isə “evlənmək” mənasında işlənir və geniş əhali tərəfindən anlaşılr.

Əksər dilçilərin qənaətinə görə, mahiyyətə slənqə daha yaxın olan *jarqonlar* ayrı-ayrı peşə qruplarının, slənqlər isə fərqli mədəniyyət səviyyəsinə malik olan sosial qrupların üzvlərinin yaratdıqları obrazlı ifadələrdir. Slənqlər nisbətən kobud, zarafatçı, dinamik, güldürücü səviyyəyə malik olması ilə də jarqonlardan seçilir.

“Slənqin struktur xüsusiyyətləri” adlanan üçüncü paragrafda slənqin sintetik, analitik, qısaltma, sözlərin arxadan əvvələ doğru oxunması və digər üsullardan bəhs olunur.

İngilis dilində sintetik üsulla *smiley* (“işarə”, “simvol”), *hacker* (“proqramist”), *pally* (“yoldaş” sözünün əzizlənmə forması), *firee* (“işdən qovulan şəxs”), *folee* (“yalanın qurbanı”), *lampy* (“ağıllı”), *gutsy* (“qorxmaz”) və s. slənqlər yaranır.

Bəzi slənqlər cümlə formasında işlənərək, salamlaşma, razılaşma, narazılıq ifadə etmək məqsədilə istifadə olunur. Məsələn, *Long time no see* “çoxdandır görüşmürdük” mənasındadır. İngilis dilində geniş yer tutan mürəkkəb slənqlər arasında sifət – isim tərkibli (*rotten – rat* “etibarını itirmiş”), isim-isim tərkibli (*couchpotato* “televizor qarşısında çox vaxt keçirən”), feil-isim tərkibli (*cut the mustard* “ümidləri doğrultmaq”), sözünü-isim tərkibli (*from hell to breakfast* “bütünlüklə”) slənqlər geniş yayılmışdır.

Slənqlərin yaranmasında fonetik, qrammatik və leksik normaların pozulması halları geniş müşahidə olunur.

- Fonetik normanın pozulması sözün əvvəlində, ortasında və sonunda səs və ya hecanın düşməsində (*'round=around, 'bout*), *-ing* şəkilçisi ilə bitən sözlərdə (*hangin', sayin', spendin'*) və b. hallarda müşahidə olunur;

- Qrammatik normanın pozulması cümlədə iki inkarın işlədilməsində (*Don't nobody try to fancy pants*), düzgün

sözönlərinin işlədilməməsində (*This happen a other people*), ümumi sualın formalaşmasında söz sırasının pozulmasında (*Got you an extra blanket?*) və b. hallarda özünü göstərir;

- Leksik normanın pozulması halları bir çox məqamlarda müşahidə olunur. Məsəl üçün, slənqin tərkibində *damn* tipli ifadənin işlənməsi (*goddamn* “lənət şeytana”), bədii və rəsmi-işgüzar üslubda *and all* ifadəsinin işlənməsi (*They are nice and all*), mürəkkəb epitetlərdən istifadə olunması “Sleep-with-the sheep-and-no-fire-order”, “to be drop – dead gorgeous” və s. hallar leksik normanın pozulması hesab olunur.

Birinci fəsildə bu nəticəyə gəlinir ki, ingilis danışq dilinə aid slənqlər dildə yeni bir effekt ifadəlilik, obrazlılıq, lakoniklik ifadə edən, ayrı-ayrı sosial qrupların istifadə etdiyi, bir çox hallarda ümumxalq istifadəsinə daxil olan və fərqli struktur xüsusiyyətlərinə malik olan dil vahidləridir.

Dissertasiyanın “**İngilis slənqlərinin sosial-tematik təsnifi**” adlanan II fəsli beş paraqrafdan ibarətdir.

“**Həyat tərzi və məişətlə bağlı slənqlər**” adlanan birinci paraqrafında ingilis xalqının keçmişdən indiyədək gəlmiş adət və ənənələrinin obrazlı ifadələr şəklində dilin leksikasında əks olunması araşdırılır. Məsəl üçün, Britaniya xalqının çaya olan sevgisi ingilis dilində *5 o'clock tea*, *high tea* ifadələrinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Lakin bu ifadələrdə “çay” sözünün işlənməsinə baxmayaraq, “günortadan sonra və yaxud axşam tərəfi yeyilən yemək” mənası əks olunur. Slənq olaraq *5 o'clock* ifadəsi həmin anda bir araya gələn insanların bir yerdə xoş anlar keçirməsi ilə bağlı olmuşdur. *Builders' tea* (hərəkət “inşaatçıların çayı”) ənənəvi olaraq işçilərin fasilə vaxtı içdikləri tünd rəngli, tərkibinə süd əlavə olunmuş çayı bildirir.

İfrat dərəcədə video oyunları oynayan gəncləri bildirmək üçün *video* və *idiot* (“səfeh”) sözlərindən əmələ gələn *vidiot* slənqi meydana çıxmışdır.

“**İnsanın səciyyəvi xüsusiyyətlərinə dair slənqlər**” adlanan ikinci paraqrafta insanlara xas bir çox müsbət və mənfi səciyyəli xüsusiyyətlər – ağıllılıq, ağılsızlıq, sevgi, dostluq, anlama, xəsislik, hiyləgərlik, qəzəb, xoş hissə malik olmaq, gözəllik, çirkinlik və s. məfhumlar ifadə edilir.

İnsanın öz psixoloji vəziyyətini və yaxud emosiyalarını idarə edə bilməməsini əks etdirən ingilis slənqləri fərqli leksik vahidlər vasitəsilə ifadə olunur: *ass* – “səfeh”, “qanmaz”, *boob* – “ağılsız”, *bucket-head* – “ağılsız”, *crasy-cat* – “dəli”, *dizzy* – “ağılsız”, *jay* – “təcrübəsiz”, “ağılsız” və s. :

*“Don't be a dumb bunny.”*¹⁹

*“Don't be a jackass –come down of the roof.”*²⁰

Sevgi və dostluq məfhumlarını ifadə edən slənqlər çox sayda sadə və mürəkkəb ingilis slənqləri müşahidə olunur: *sugar* (“şəkər”) “sevgili”, *sweet potato* (“şirin kartof”) “sevimli”:

*“Look at that little dog; isn't it a sweetie.”*²¹

*“Annie always called Arnold her sweetie pie.”*²².

İngilis dilində “sevişmək”, “aşiq olmaq”, “evlənmək” məfhumlarını bildirən çox sayda sinonim slənqlər vardır: *hit it off* “ilk baxışdan birini bəyənmək”, *puppy love* – “yeniyyətlik sevgisi”, *to fall head over heels* – “dəlicəsinə aşiq olmaq”, *to hook up* – “gizləncə başqası ilə görüşmək”:

*“I didn't believe John and Mary's love at all, because I thought it was just puppy love.”*²³

“Dost”, “dostluq” məfhumlarının ifadə olunduğu slənqlərin də sayı çoxdur: *dawg* “yaxın dost”, *chum* “yaxın dost”, *bestie* – “best friend” ifadəsinin qısaltması, *homegirl* “yaxın qız dostu”, *BFF* – “best friend forever” ifadəsinin akronimi, *homeboy* “yaxın oğlan dostu” və s.:

*“You, homeboy! Come here!”*²⁴

¹⁹ Spears, R. NTC's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions / R.A.Spears. – New York: McGraw-Hill, – 2000. – p.124

²⁰ Longman, A.W. Dictionary of Language and Culture. Longman / A.W.Longman. – England: Longman. – 1978. – p.700

²¹ Yenə orada, – s.1366

²² Makkai, A.A Dictionary of American Idioms. Fourth edition / A.Makkai, M.T.Boatner, J.Gates. – Chikago: Barron's educational series, –2001. – p.344

²³ Makkai, A.A Dictionary of American Idioms. Fourth edition / A.Makkai, M.T.Boatner, J.Gates. – Chikago: Barron's educational series, – 2001. – p.285

²⁴ Longman, A.W. Dictionary of Language and Culture. Longman / A.W.Longman. – England: Longman. – 1978. – p.636

Anlama, başa düşmə, mühakimə etmə bacarığını bildirən məfhumlar bir qrup sinonim slənqlərdə öz ifadəsini tapır: *feature* “anlamaq”, *slow on the draw* “zəif anlamaq”, *tumble* “anlamaq” və s.:

It was a long time before she tumbled (what I meant).

İngilis dilində insanın xəsis və qənaətcil olması bir qrup slənq vasitəsilə ifadə olunur: *mingy* “xəsis”, *penny-picher* “qənaətcil”, “xəsis”, *piker* “xəsis”, “acgöz”, *squazer* “heçkimə pul qıymayan”, “xəsis”, *sticky-fingered* “xəsis”:

Sodon't be so mingy.

Xoş hisslər, məmnunluq ifadə edən slənqlər xüsusilə geniş müşahidə olunur: *bully, goody, sanytary, strictly, stunning, terrific* “çox gözəl”, “əla”, *tawny, tip-top* “çox gözəl”, *vow* “böyük uğur” və s.:

“Bully for you, Alvin! the class cried out as one man..”; “They had all the goodies – new cars, a big house, holidays abroad-that a higher income brings.”

“Peşə, fəaliyyət və məşğuliyyətlə bağlı slənqlər” adlanan üçüncü paragraf geniş sayda rəngarəng slənqlərlə təmsil olunur.

Peşə bildirən slənqlər müəllim və həkimlərdən tutmuş idmançılara qədər geniş qrupları əhatə edir: *cheerleader* – “rəqqasə qız”, *grunt* – “sırası əsgər”, *schoolie* – “müəllim”, *loony doctor* – “həkim-psixiatri”, *mouthpiece* – “hüquqşünas”, *pill-bag, white coat* – “həkim”, *alley cat, business girl, fancy lady, hooker, joy sister, loose lady, puta* – “fahişə”.

Dənizçilərin nitqində istifadə olunan slənqlər fərqli mənalarda gündəlik danışq dilində işlənir: *full cargo abroad* (hərəkət “göyərək dolu yük”) “içkili insan”, *to go a'lasking* (hərəkət “yəkənli gəmilər irəli”) “özünü sərbəst aparmaq” mənasını ifadə edir.

Seagull – “dondurulmuş cücə”, *poor John* – “duzlu balıq”, *soft Tommy* – “çörək” və b. dənizçilərin nitqində geniş işlənən obrazlı ifadələrdir.

Slənqlərin bir qrupu tələbələrin, əsgərlərin, futbolçuların nitqində “cani”, “cinayətkar”, “cinayət” anlayışlarını ifadə edir: *bump off* – “öldürmək”, *iron out* – “odlu silahla öldürmək”, *liquidate, lay someone out* “insanı öldürmək”, *scrag* – “asaraq öldürmək”, *wipe out* – məhv etmək.

*"Hoodlums in a speeding car bumped him off with Tommy guns."*²⁵

*"Who wiped out his uncle?."*²⁶

Polis işçilərini bildirən slənqlərin bir qrupu insanlar arasında, digər bir qrupu isə yalnız polis işçiləri tərəfindən istifadə olunur: *bull* – "polis zabiti", *fink*, *John* – "polis", *John law* – "polis idarəsi", *milk wagon* – "məhbusları həbsxanaya aparan polis maşını", *rumble* – polisə şikayət, *savage* – "yeni polis işçisi".

*"Canadian bulls never bothered me for a minute."*²⁷

Vacib şəxsiyyətləri ifadə edən slənqlərin əksəriyyəti quruluşca mürəkkəbdir: *big cheese*, *top dog* – "rəhbər", "başçı", *big fish* – "vacib şəxsiyyət", *buddy seat* – "səlahiyyətli şəxs", *rate* – "çox hörmətli", *big shot* – "vacib şəxs":

*"Bill had been a big shot in high school"; "His brother wanted to be big cheese around."*²⁸

İnsanların fəaliyyəti ilə bağlı olan slənqlərin bir qrupu ticarət kommersiya sahələrini əhatə edir: *bootlegger* – "qadağan olunmuş işləri", *boomer* – "müvəqqəti iş", *boom stick* – "dəmir yolunda müvəqqəti işçi", *button up* – "tapşırığı uğurla yerinə yetirmək", *clock watcher* – "tənbəl işçi", *pumpkin roller* – "fermer", *dirty neck* – "fermer və s.

*"The landlord was something of a sport and at first really felt sorry for our pumpkin roller."*²⁹

Film çəkilişi prosesində rejissor, operator və aktyorların istifadə etdikləri və yalnız özləri üçün tanış olan çox sayda slənqlər mövcuddur:

²⁵ Makkai, A.A Dictionary of American Idioms. Fourth edition / A.Makkai, M.T.Boatner, J.Gates. – Chicago: Barron's educational series, – 2001. – p.47

²⁶ Spears, R. NTC's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions / R.A.Spears. – New York: McGraw-Hill, – 2000. – p.470

²⁷ Ayscough, S. The Dramatic Works of William Shakspeare, Vol. 2: With Explanatory Notes; To Which Is Added, a Copious Index to the Remarkable Passages and Words/ Ayscough S. – London: Forgotten Books, – 2018. – p.27

²⁸ Makkai, A.A Dictionary of American Idioms. Fourth edition / A.Makkai, M.T.Boatner, J.Gates. – Chicago: Barron's educational series, - 2001. – p.31-32

²⁹ Sleeper, J. Turn the rascals out: The life and times of Orange County's fighting / J.Sleeper. – Trubaco Canyon, CA: California Classics, – 1973. – p.94

Abby singer slənqi çəkiliş günün sonuncu kadrından əvvəlki kadri bildirir və mənşə etibarilə rejissor köməkçisinin adı ilə bağlıdır; *Back in* slənqi fasilə bitdikdən sonra işə geri qayıtmağı bildirir; *Hollywood* yer adı feilə konversiya olunaraq, çəkiliş zamanı kameranın hərəkət etməsinə mane olan bir şeyin aradan qaldırılması zəruriyyətini bildirir: *Hollywood it*.

“Kulinariya slənqləri” adlanan dördüncü paraqrafda içki və qida adları və onlarla əlaqəli feillər yüksək emosional mənalara malik slənq funksiyasında işlənir: *broken arm* – “yeməyin yeyilməmiş hissəsi”, *scouse* – “keyfiyyətsiz və ucuz yemək”, *shoot* – “süfrəyə yemək qoymaq”, *rabbit food* – “göyerti”, *put on* – “doyunca yemək”, *read one's plate* – “aramla yemək”, *dine and dash* – “restoranda yemək yeyib”, “hesab ödəmədən getmək” və s.

Kulinariya avadanlıqlarının bir qismini bildirən adlar məcazlaşaraq, qeyri-kulinariya məfhumlarını ifadə edir. Məsələn, qab-qacaq leksikası ingilis dilində həm öz nominativ mənasında, həm də məcazi mənalarda işlənib, insanın fiziki və yaxud mənəvi keyfiyyətlərini və s. bildirir³⁰: *sieve* (“ələk”) xəstəxanada gördüyü hər bir xəstəni qəbul edən həkim; *fork* (“çəngəl”) – məcazi mənada “əlin barmaqları” və s.

“Musiqi, rəqs, məclis və mərasimlərlə bağlı slənqlər” adlanan beşinci paraqrafda ingilis həyat tərzinin mühüm bir hissəsini əhatə edən, xüsusilə gənclər tərəfindən istifadə edilən çox miqdarda slənqizmlər təqdim olunur: *boy band* – ancaq oğlanların iştirak etdiyi qrup; *to bust, to flow* – rep söyləmək; *boogie, boogy, bust a groove* – rəqs etmək; *pago* – atılıb-düşərək rəqs etmək; *ABC party* – paltardan başqa hər şeyin geyinildiyi məclis, *rager* – çox sayda yuxarı sinif şagirdlərinin iştirak etdiyi, spirtli içkinin qəbul olunduğu, nəticədə qarmaqarışıqlığın yaşandığı məclis və s.

Göründüyü kimi, ingilis mədəniyyətinin bütün sahələrinə, bu mədəniyyəti daşıyan insanların xarakterik xüsusiyyətlərinə, onların peşə, fəaliyyət və məşğuliyyətlərinə, məişətinə aid anlayışların emosional və duyğusal münasibətlər süzgəcindən keçməklə əldə etdikləri lakoniklik, canlılıq, yüksək ifadəlilik slənq obrazlı ifadələrin

³⁰Axundova, G.İ. Azərbaycan və ingilis dillərində məişət leksikası/ G.İ.Axundova. – Bakı: Afpoliqraf, – 2017. – s.36

meydana çıxmasına səbəb olmuş və bu obrazlı ifadələr ingilis dilinin üslubi leksikasının tərkibində önəmli yer tutmuşdur.

Dissertasiyanın **“İngilis slənqinin linqvokulturoloji aspekti”** adlanan III fəslə üç paragrafdan ibarətdir.

“Slənqin sosio-kulturoloji kökləri” adlanan birinci paragrafdakı ingilis sosial və mədəni həyat tərzinin təsiri altında dildə yaranmış obrazlı ifadələrin, o cümlədən də slənq leksikasının semantik-üslubi xüsusiyyətləri araşdırılır.

Dil mədəniyyət ilə ayrılmaz vəhdətdə mövcud olduğundan, ingilis obrazlı ifadələrinin, o cümlədən də slənqlərin anlaşılması məsələsi dilçiliyin ən aktual problemlərindən biri sayılır. Bu aktualıq onunla əlaqədardır ki, həm ingilis dilində ünsiyyət prosesində, həm də ingilis mətnlərinin interpretasiyasında ortaya çıxan çətinlik bir sıra hallarda ingilis kulturoloji xarakterli obrazlı ifadələrlə bağlı olur.

Kulturoloji səciyyəli obrazlı ifadələrin, eləcə də spesifik denotativ leksikanın başqa bir dildə interpretasiyasında meydana çıxan çətinliklərin aradan qaldırılması üsulları bir sıra görkəmli Qərb dilçilərinin tədqiqatlarında önəmli yer tutur. Dil və milli mədəniyyətin ayrılmaz vəhdətinə V.Humboldt araşdırılmalarında geniş toxunulur. Tədqiqatçı dil ilə həyat tərzini və bir sıra başqa dilxarici amillər arasında ayrılmaz əlaqənin olduğunu yazır³¹.

Dil ilə cəmiyyətin ayrılmaz vəhdəti, dil ilə xalqın həyat tərzindəki bağlılıq etnolinqvist E.Sapirin tədqiqatlarının mərkəzi xəttini təşkil edir. Tədqiqatçı dili cəmiyyətin həyat və dünyagörüşünün ayrılmaz bir hissəsi kimi qəbul edərək, bu qənaətə gəlir ki, dil sosial gerçəkliyin bələdçisi olmaqla onu danışan xalqın mədəni keçmişini əks etdirən bir mənbədir və onu öyrənməyə kömək edir. E.Sapirin qeyd etdiyi kimi, dil xalqın sosial-mədəni gerçəkliyinin bələdçisi olub, sosial həyatla bağlı insan təfəkkürünün inkişafını şərtləndirir, dil sadəcə ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də sosial bir hadisədir³².

³¹ Humboldt, W. On Language: the diversity of human language – structure and its influence on the mental development of mankind. Second edition / W.Humboldt. – Cambridge: Cambridge University Press, – 2000. – p.115

³² Sapir, E. Selected writings of Sapir in language, culture and personality / E.Sapir. – Berkeley and Los Angeles: Univ. of California press, – 1963. – p. 612

Slənqin mahiyyəti ilə bağlı yanaşmaların ortaq bir cəhəti bu dil vahidinin sosial dialektə aid edilməsində özünü göstərir. Hər bir sosial dialektin müəyyən bir dil kollektivinə aid olmasını tədqiqatçı A.D.Şveytser aşağıdakı şəkildə ifadə edir: “Sosial dialekt və yaxud sosiolekt bu və ya digər sosial qrupa aid olan dil əlamətlərinin toplusu olub, peşə, sinif və yaş amillərinin təsiri ilə sıx əlaqədardır³³”.

Sosiolektlər onunla fərqlənir ki, onlar özünəməxsus ad və ifadələr olub, ümumi dilə xas olan qrammatik vasitələrlə ifadə olunur. Slənq tədqiqatçısı E.Patricin qeyd etdiyi kimi, slənqin istifadəsi üslubi məqsəd daşıyır və obrazlılıq yaradır, lakin digər obrazlı ifadələrdən fərqli olaraq, slənq gündəlik nitqdə istifadə olunan qeyri-sabit və systemsiz bir dil hadisəsidir. Slənq insan yaradıcılığının məhsulu olub, ayrı-ayrı sosial qruplara məxsus şəxslərin əhval-ruhiyyəsi və şüurlu fəaliyyəti ilə bağlıdır³⁴.

İngilis dilinin digər variantlarında da müvafiq ölkənin ictimai, tarixi, mədəni reallıqlarını əks etdirən xeyli obrazlı ifadələr meydana çıxmışdır. Amerika Birləşmiş Ştatlarının, Kanadanın, Avstraliyanın və digər ingilisdilli ölkələrin xalqlarının özünəməxsus həyat tərzilə bağlı çox sayda obrazlı ifadələr, o cümlədən də slənqlər meydana çıxmışdır.

Dilin unikal işarə sistemi olub, ictimai və mədəni həyatda baş verənləri əks etdirməsi, fərqli mədəniyyətlərin heç də bütün əlamətlərinə görə üst-üstə düşməsində, fərqli dillərdə bir çox denotativ və konnotativ ifadələrin mövcudluğunda aydın əks olunur. Bununla əlaqədar olaraq, xarici dilin öyrənilməsi onu danışan xalqın həyat tərzilə və adət-ənənələri ilə ayrılmaz vəhdətdə götürülməlidir.³⁵

Dil ilə xalqın maddi-mənəvi həyatının ayrılmaz vəhdətdə olduğunu təsdiq edən C.C.Gumperz və S.C.Levinsonun nöqteyi-nəzərinə, mədəniyyət dil vasitəsilə insanın fikrinə təsir edir və digər dillərdə bizim üzləşdiyimiz anlaşılmazlıqlar o səbəbdən ortaya çıxır

³³ Швейцер, А.Д. Современная социолингвистика: Теория, проблемы, методы. / А.Д. Швейцер. – Москва: Книжный дом «Либроком», – 2012. – с. 110-112

³⁴ Partridge, E. Slang: Today and Yesterday / E.Partridge. – New York: Routledge (Taylor and Francis group) – 2015. – p.267

³⁵ Нвайге, С.Ч. Новый сленг английском языке XX века: в сопоставлении с литературным английским языком: /дисс. кандидата филологических наук/ – Душанбе, 2007. – с.87

ki, hər bir dil digər xalqların nümayəndələrinə tanış olmayan mədəniyyət və psixologiyalara söykənir³⁶.

Hər bir xalqın sosial-kulturoloji fon leksikasının öyrənilməsi həmin fona aid əşya və anlayışların adları haqqında informasiyanı fərqli dillərdə canlandırmağa imkan /yaradır. Dil-mədəniyyət bağlarının görkəmli tədqiqatçılarından biri olan V.S.Vinoqradov hər bir etnos üçün xarakterik olan sosial-kulturoloji informasiyanı fon informasiyası adlandırır³⁷.

Kulturoloji-sosial fonla bağlı dil təbəqəsini qeyd olunan bütün tədqiqatçılar dil ilə mədəniyyətin kəsişdiyi təbəqə kimi qəbul edir, bu təbəqənin milli adət-ənənələrdən, milli dünyagörüşündən tutmuş folklor, dini baxışlar, inanclara qədər bütün mənəvi dünyanı əks etdirdiyini göstərir.

G.P.Lakoff və M.L.Conson dilin milli kulturologiya, milli dünyagörüşü ilə ayrılmaz vəhdətini eyni zamanda obrazlı ifadələr sistemi çərçivəsində də tədqiq etmiş və qeyd etmişlər ki, obyektiv gerçəklik ayrı-ayrı dillərin leksikasında fərqli metaforik vasitələrlə ifadə olunur³⁸.

Bu fikrin həqiqətə uyğunluğunu müxtəlif dillərdə eyni anlayışın fərqli dillərdə fərqli obrazlı ifadələrlə ifadə olunmasında görmək olur. Misal üçün, ingilislər ailə başçısının öz ailəsini yaxşı dolandırmaq, lazımi ərzaqla təmin etmək ideyasını “evə donuz əti gətirmək” (to bring home bacon), azərbaycanlılar isə “evə çörək gətirmək” frazaları sayəsində ifadə edirlər. Bu isə aydın olaraq sübut edir ki, eyni konnotasiyanın fərqli şəkildə çatdırılması hər bir xalqın həyat tərzini fərqli ilə birbaşa bağlıdır.

Buradan belə bir nəticə çıxır ki, hər bir dilin leksik tərkibindəki obrazlı ifadələrin meydana çıxmasında həmin dilin aid olduğu xalqın milli gerçəkliyinə, həyat tərzinə xas olan adət, dünyagörüşü və digər kulturoloji əlamətlər baza rolunu oynayır. İngilis slenqlərinin yaranmasında da məhz ingilisdilli cəmiyyətlərə məxsus olan

³⁶ Gumpers, J.J. Rethinking linguistic relativity / J.J.Gumpers, S.C.Levinson. – Cambridge: Cambridge university, – 1960. – p. 1

³⁷ Виноградов, В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. / В.С.Виноградов. – Москва: Изд-во Московского университета, – 1978. – с.124

³⁸ Lakoff, G. Metaphors we live by / G.Lakoff, M.Johnson. – Chicago: University of Chicago, – 1980. – p. 3-5

kulturoloji əlamətlər baza rolunu oynamışdır. Bu gerçəkliyi əks etdirən çox sayda nümunələr vardır. Məsələn, amerikalılar “özünü xəstəliyə vurmaq” anlayışını *opssum* adlı heyvanın xarakterik xüsusiyyəti əsasında ifadə edirlər ki, bu da həmin heyvanın hücumə məruz qaldıqda özünü xəstəliyə vurmaq xüsusiyyəti ilə bağlıdır.

Və yaxud Amerika ingiliscəsində stüardessanın təyyarə sərnişinlərinə xidmətində malik olduqları çeviklik anlayışı öz obrazlı ifadəsini çevikliyi ilə seçilən meymun ilə assosiasiya olunur: *air-monkey* “stüardessa” (hər fən “hava meymunu”).

Bu dil faktları onu göstərir ki, müxtəlif dillərdə obrazlı ifadələrin yaranması sırf kulturoloji xarakter daşıyıb, bu və ya digər dildə danışan xalqın dünyagörüşü, psixologiyası və digər amillərlə sıx bağlıdır.

Hər bir dilin leksik inkişafında qeyd olunan dilxarici faktorların roluna G.V.Herkin tədqiqatında toxunulur³⁹.

Dilxarici fonun təsiri altında müxtəlif dillərin leksikasında eyni anlayışın fərqli leksik vasitələrlə ifadəsinə hətta ingilis dilinin variantlarında da rast gəlirik. Bu variantların hər birinin leksikasında Amerika Birləşmiş Ştatlarının, Britaniyanın, Avstraliyanın və digər ingilisdilli ölkələrin özünəməxsus həyat tərz, əhalinin sosial qruplarının maddi və mənəvi keyfiyyətlərini əks etdirən obrazlı ifadələrin, o cümlədən də slənglərin eyni anlayışı fərqli leksik vasitələrlə çatdırdığını görmək olur.

Göründüyü kimi, ingilis slənqi ingilisdilli xalqların özünəməxsus həyat tərz və mədəniyyətindən, mentalitet və düşüncə tərzindən, dünyagörüşündən qaynaqlanır və sləng anlayışı sırf kulturoloji bir hadisədir.

“Sləngin variativliyi” adlanan ikinci paraqrafda eyni və yaxud oxşar üslubi-emosional mənanın fərqli strukturlarda ifadə məsələsinə toxunulur. Digər obrazlı ifadələr kimi, sləng də leksik tərkibinə görə fərqli dil vahidləri vasitəsilə ifadə olunur. Məsələn, *to bury the hatched* və *to bury the tomahawk* sləngləri “müharibəni dayandırmaq”, “qılıncı qınına qoymaq” anlamındadır.

³⁹ Herk, G.V. What is Sociolinguistics? / G.V.Herk. – Oxford: Wiley Blackwell, – 2013. – p. 188-192

İngilis slənqinin variativliyi əsasən iki şəkildə özünü göstərir:
a) leksik variativlik, b) leksik-üslubi variativlik

a) Leksik variativlik eyni anlayışın fərqli söz və söz qrupu ilə ifadə olunması ilə xarakterizə olunur:

Props – kudos. Qarşılaşdırın hər iki sənq “hörmət” mənasında işlənir və onların arasında heç bir semantik fərq duyulmur:

“I know Sarah will fail the test, but you have get to give her props for trying.”⁴⁰;

“Kudos for organizing such a party. It's so amazing.”⁴¹

Sinonim slənqlərin bir qrupu tamamilə fərqli sözlərdən ibarətdir: *Law key – guilty pleasure* “boynuna almama”, “etiraf etməkdən çəkinmə”.

Sinonim slənqlərin digər bir qrupunun birinci komponenti eyni, ikinci komponenti isə fərqli isimlərdən ibarətdir: *a piece of cake – a piece of piss* “çox asan”, “olduqca asan”

Sinonim slənqlərin bir qrupu fərqli isimlərdən və eyni zərfdən ibarətdir: *game is up – jig is up* “planın işlənməsi”.

Sinonim slənqlərin bir qrupunun birinci komponenti eyni isim, digəri isə fərqli isimdən ibarətdir: *Jesus boots – Jesus shoes* “hippilərin geyindikləri sandal” və s.

b) Leksik-üslubi variativlik fərqli emosionallıq, ifadəlilik dərəcəsi ilə seçilən, fərqli üslubi yükə malik olan slənqləri əhatə edir. Məsələn, *as mad as one can be, as mad as a wet hen, as mad as a hornet* slənqləri “əsəbiləşmək” anlayışının fərqli emosionallıq, ifadəlilik dərəcələrini (“ağlı başından çıxmaq”, “qızmaq”, “cin atına minmək”) ifadə edir.

Təcrübəli tərcüməçi ingilis dilindəki obrazlı ifadələrin transformasiyasında orijinalın emosionallığını, konnotativ mənasını doğma dildə əks etdirən obrazlı ifadələrdən istifadə etməklə “neytral” tərcümədən qaçır və bu yolla orijinalın üslubi xarakterini saxlamağa çalışırlar.⁴²

⁴⁰ skyeng.ru/articles/55-slov-anglijskogo-slenga (55 самых употребительных слов английского сленга)

⁴¹ Yənə orada

⁴² Нвайге, С.Ч. Новый сленг английском языке XX века: в сопоставлении с литературным английским языком:/ кандидат филологических наук, диссертация./ – Душанбе, 2007. – с. 17

Slənqin leksik-üslubi variativliyi ingilis dilində geniş yer tutur. Misal üçün, ingilis dilindəki *to be (get) angry* (“əsəbiləşmək”) feilinin sinonim *to be shirty* variantı nisbətən az emosionallıq (“özündən çıxmaq”), *to blow a fuse* variantı isə daha yüksək emosionallıq (“cin atına minmək”) ifadə edir.

Babe-bomb-shell

Müqayisə olunan bu sinonim slənqlər “gözəl qadın/qız” anlayışının fərqli emosionallıq dərəcələrini ifadə edir. Babe nisbətən az emosionallığa malik olan cazibədar qadını, bom-shell isə yüksək emosionallıq dərəcəsinə malik olub, həddən artıq cazibədar qadını bildirir.

Sinonim slənqlərin qeyd olunan aşağı və yaxud yüksək emosionallıq dərəcələri onların başqa dilə adekvat şəkildə transformasiyasında nəzərə alınmalıdır.

Dissertasiyanın III fəslinin **“İngilis slənqinin semantik transformasiyası”** adlanan üçüncü paragrafında kommunikasiya prosesində və yaxud orijinal mətnin interpretasiyasında geniş rast gəlinən slənqin transformasiyası məsələsi araşdırılır. Digər obrazlı ifadələr kimi ingilis slənqinin də doğma dildə semantik-üslubi ekvivalentinin aşkar olunması mədəniyyətlərarası kommunikasiyası baxımından aktualdır. Slənqin semantikasında konkret mədəniyyətə xas olan universal, mədəniyyətlərarası fon bilikləri qaynaq rolunu oynayır. Misal üçün, “bahalı yatırım” mənasında işlənən *blue chip* slənqi məhz ingilis maliyyə sistemi üçün xarakterik olan bir anlayışla bağlıdır: *We only deal with blue chip companies*. “Biz ancaq bahalı yatırım edən şirkətlərdə iş qururuq”.

Burda *blue-chip* (hərfən “mavi şüşə qırığı”) ingilis maliyyə, sənaye həyatı ilə bağlı olub, mənası ingilis dilində “bahalı yatırım” anlayışının emosional variantıdır. Lakin belə emosional variantın başqa bir dildə olmadığı halda həmin məfhum digər dilə təsviri yolla transformasiya oluna bilər.

Lakin başqa bir qrup slənqin digər dillərdə emosional variantına rast gəlinir. Bu onunla bağlıdır ki, iqtisadi, elmi və digər spesifik sahələrə aid olan slənqlərdən fərqli olaraq, bəzi slənqlər bütün xalqların həyat tərzini üçün ümumi xarakterli məfhumu bildirir. Misal üçün, ingilis dilindəki *alley cat* (hərfən “xiyaban pişiyi”) slənq

kimi “ayağı sürüşkən qadın” mənasındadır və *alley cat* slənqini doğma dilimizə emosional şəkildə transformasiya etmək üçün “ayağı sürüşkən” ifadəsindən istifadə etmək mümkündür.

Və yaxud ingilis sosial-mədəni mühitində yaranmış *arm and leg* (“həddən artıq baha”) slənqi universal bir anlayışı (“bahalıq”) bildirdiyindən doğma dilimizə bu slənqi “od qiymətinə olmaq”, “qiyməti od tutub yanmaq” (“hədsiz baha olmaq”) ifadələri vasitəsilə transformasiya etmək olur. Tədqiqatçı İ.Levinin qeyd etdiyi kimi, tərcüməçinin vəzifəsi orijinalın element və strukturunu yaratmaq deyil, onun funksiyasını başa düşərək, digər dilin element və strukturlarını tətbiq etməkdir ki, imkan daxilində tərcümə olunan dilin materialının funksional əvəzləyicisi olsun⁴³.

Mənşə etibarilə ingilis mədəni-sosial reallıqlarından qaynaqlanıb, lakin universal anlayışları bildirən və başqa dillərdə funksional ekvivalentlərə malik olan slənqlərin sayı daha çoxdur və bu, dilçilikdə obrazlı ifadələrin başqa dillərdə semantik ekvivalentinin olmadığına dair nəzəri baxışlara tam uyğun gəlir.

Bu nöqteyi-nəzər universal anlayışları bildirən obrazlı ifadələr deyil, yalnız spesifik iqtisadi, elmi, idman və s. reallıqları bildirən obrazlı ifadələrə, o cümlədən də slənqlərə aid edilə bilər.

Dissertasiya işində əldə edilmiş nəticələr aşağıdakı kimi ümumiləşdirilir:

- Slənq danışq dilinə aid obrazlı ifadə olub, nitqdə emosional, canlı effekt yaratmaq məqsədi ilə istifadə olunan dil vahididir;

- Slənqlər mənşə etibarilə ayrı-ayrı sosial qrupların nitqində meydana çıxaraq, əsasən həmin qrupların üzvləri üçün anlaşıqlı olur və bir çox hallarda qrup üzvləri arasında fikrin gizliliyini təmin etmək üçün istifadə olunur. Slənq eyni zamanda qrup üzvləri arasında yüksək əhval-ruhiyyənin yaradılmasına, gülüş doğurmağa, fikrin yığcam, lakonik, zarafatyana ifadəsinə xidmət edir;

- Slənqlər xüsusi və ümumi olmaqla iki əsas qrupa bölünür. Xüsusi slənqlər ancaq bu və ya digər sosial qrupun üzvləri arasında, ümumi slənqlər isə qrup çərçivəsindən çıxaraq, ümumxalq danışq dilində işlənir;

⁴³ Левый, И. Состояние теоретической мысли в области перевода. // – Москва. Мастерство перевода, – 1970. №10, – с. 415.

– Slənqlər quruluşca sadə, derivativ, mürəkkəbləşmə, semantik dəyişmə, qısaltma üsulları ilə yaranır, bəzən isə cümlə formasında təzahür edir;

– Slənqlər ingilis həyat tərzinin, sosial quruluşunun, mədəniyyətin bütün sahələrini, insanların özünəməxsus xüsusiyyətlərini, sosial qrupların üzvlərinin qarşılıqlı münasibətlərini, peşə, məşğuliyyət, fəaliyyət, musiqi, rəqs, kulinariya və mərasimlərə aid anlayışları obrazlı, emosional şəkildə ifadə edir;

– Slənqlər linqvokulturoloji bir dil hadisəsi olmaqla bir güzgü kimi bütün dilxarici reallıqları əks etdirir, digər obrazlı ifadələr kimi, slənqlər də mədəni, sosioloji fona söykənir, həmin fondan kənarda slənqlərin yaranması mümkün deyildir;

– Slənqlərin geniş bir qrupu ingilis cəmiyyətinə mənsub olan insanların düşüncə tərzinin, mentalitetinin, etnik xüsusiyyətlərinin emosional, ekspressiv şəkildə ifadəsinə xidmət edir;

– Slənqlər leksik və yaxud üslubi-emosional baxımdan fərqlənən variativliyə malik olur: leksik, struktur baxımdan fərqlənən sinonim slənqlər; həm leksik, struktur, həm də fərqli üslubi-emosionallıq dərəcələrinə malik olan sinonim slənqlər;

– Slənqlərin mədəniyyətlərarası kommunikasiya sahəsində geniş təmsil olunması onların başqa dilə transformasiya məsələsinin aktuallığını şərtləndirir;

– Kommunikasiya prosesində ingilis slənqlərinin başqa dilə transformasiyası iki əsas üsulla – təsviri şəkildə və yaxud orijinalın konnotasiyasını, üslubi-emosional funksiyasını saxlamaq məqsədi ilə digər dildə onun eyni emosionallığa, canlılığa, dinamikaya malik olan ekvivalentini üzə çıxarıb, istifadə etmək yolu ilə mümkün olur;

– Obrazlı ifadələrin bir növü olan slənqlərin ingilis dilində geniş təmsil olunması müasir qloballaşma prosesində bu dil vahidinin spesifik linqvistik xüsusiyyətləri haqqında praktik vərdislərə yiyələnməyin əhəmiyyəti artır.

Dissertasiyanın əsas məzmunu və elmi müddəaları müəllifin aşağıdakı elmi məqalələri və elmi konfransda etdiyi məruzələrin materiallarında əks olunmuşdur:

1. İngilis dilində slənq anlayışının etimologiyası və onların yaranması yolları // “Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri” III Beynəlxalq elmi konfrans. – Bakı: – 25-26 dekabr – 2018, – s. 94-95;
2. Dənizçilərin işlətdikləri slənqlərin sosiolinqvizistik xüsusiyyətləri // Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 96-cı ildönümünə həsr edilmiş “Su nəqliyyatının problemləri” XIV Beynəlxalq elmi-texniki konfrans. – Bakı: – 2 may – 2019, – s.220-223;
3. İngilis dilində slənqlərin yaranması yolları // Doktorant və gənc tədqiqatçıların XXIII Respublika elmi konfransı. – Bakı: – 3-4 dekabr – 2019, – s. 177-179;
4. İngilis dilində gənclərin istifadə etdikləri slənqlərin leksik-semantik qrupları // – Bakı: Elm və təhsil, AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2020. № 2, – s.128-134;
5. Müasir dilçilikdə internet slənqlərin rolu // – Bakı: Bakı Qızlar Universitetinin Elmi əsərləri, – 2020. № 1 (41), – s. 15-23;
6. İngilis dilində işlənən slənqlərin tədqiqi səviyyəsi // – Naxçıvan: Naxçıvan Universitetinin Elmi əsərləri, – 2020. № 3 (18), – s. 128-135;
7. Qloballaşma şəraitində yeni texnologiyaların ingilis dilinin lüğət tərkibinə təsiri // Regional inkişafın təmin olunmasında innovativ tendensiya, reallıqlar və müasir çağırışlar” adlı respublika elmi konfransı. – Mingəçevir: – 11-12 dekabr – 2020, – s. 501-503;
8. Functional characteristics and classification of English slangs // Вчені записки таврійського національного університету імені в. І. Вернадського Серія: Філологія. Журналістика – 2021. Том 32 (71), № 4, Частина 1. – с.125-128;
9. Tematik təsnifatə əsasən insanın səciyyəvi xüsusiyyətlərinə dair slənqlər // – Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, –2021. № 4, – s. 93-99;
10. Amerikan hərbi slənqlərin tematik qrupları // Məmmədhüseyn Şəhriyarın 115 illik yubileyinə həsr olunmuş “Müasir dünyada

- tolerant dəyərlər” adlı XVI Beynəlxalq elmi konfrans. – ABŞ, İst Lansing. Miçiqan: – 26 iyul – 2021, – s. 119-123;
11. İngilis dilində dənizçilərin işlətdikləri slenqlərin tematik qrupları // Doktorant və gənc tədqiqatçıların XXIV Respublika elmi konfransı. – Bakı: – 23-24 noyabr – 2021, – s.321-323;
 12. Film çəkilişi meydançasında istifadə olunan slenqlərin sosiolinqvistik xüsusiyyətləri // Davamlı inkişaf strategiyası: qlobal trendlər, milli təcrübələr və yeni hədəflər adlı I Beynəlxalq elmi konfrans. – Mingəçevir: – 10-11 dekabr – 2021, – s. 296-297;
 13. Amerikan bədii ədəbiyyatında istifadə olunan slenqlərin sosiolinqvistik xüsusiyyətləri // – Bakı: Elm və təhsil, AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2022. № 1, – s. 68-75;
 14. İngilis dilində slenqlərin tərcüməsi problemi // – Naxçıvan: Naxçıvan Universitetinin Elmi əsərləri, – 2022. № 1(25), – s.162-168;
 15. Qloballaşan cəmiyyətdə slenq anlayışının araşdırılması // – Bakı: Azərbaycan Dillər Universitetinin Elmi xəbərləri, – 2022. № 3, – s.42-44.
 16. Orta məktəblərin yuxarı siniflərində slenqlərin öyrədilməsinin vacibliyi // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XXV respublika elmi konfransı (NASCO XXV). – Bakı: – 23-24 noyabr – 2022, – s.113-116
 17. The importance of studying slangs used in the field of medicine in English // Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XXXVIII Міжнародної науково-практичної конференції. – Чехія, Брно: – 07 noyabr, – 2023, – p.96-99.

Dissertasiyanın müdafiəsi “05” iyun 2024-cü il tarixində saat 10.00 Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.12 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası Azərbaycan Dillər Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “17” aprel 2024-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 18.04.2024

Kağızın formatı: 60x84 1/16

Həcm: 36588 işarə

Tiraj: 100